

Innhold

FORORD	5
1 INNLEDNING	21
1.1 En foreløpig presentasjon av emnet	21
1.2 En nærmere definisjon av allmenningsrett?	26
1.3 Omfanget av allmenninger – litt statistikk; foreløpig om forvaltningen.	28
1.4 Oversikt over hovedspørsmålene	30
1.5 Rettskildene: På hvilket grunnlag kan allmennings- spørsmålene besvares?	31
1.5.1 Lovregler – med forarbeider.	31
a. Den særlige allmenningslovgivning	31
b. Den øvrige lovgivning	37
1.5.2 De eldre reglers betydning.	37
1.5.3 Forskrifter	38
1.5.4 «Alders tids bruk» – slik det har vært fra gammelt av; sedvanerett	39
1.5.5 Rettspraksis	41
1.5.6 Litteratur	42
1.5.7 Tvisteløsning	42
1.5.8 Noen tilleggsbemerkninger om domstolskontroll	43
2 TREKK AV DEN HISTORISKE UTVIKLING	45
2.1 Innledning	45
2.2 Allmenningenes opprinnelse; de første skriftlige kilder	45
2.3 Magnus Lagabøtes landslov og Christian IVs Norske Lov ...	47
2.4 Christian Vs Norske Lov	48
2.5 Salg av statseiendom på 1600-tallet og senere	49
2.6 Allmenningslovgivningen på 1800-tallet	50

2.7	Høyfjellskommisjonen og Utmarkskommisjonen	51
2.8	Fjellovene av 1920 og 1975	52
2.9	Allmenningslovene av 1992	53
2.10	Tillegg om domstolenes rolle	53
3	ALLMENNINGSOMRÅDET OG DETS RETTSLIGE STATUS	54
3.1	Innledning	54
3.2	Fastleggelse av hva som er allmenningsgrunn	54
3.2.1	Innledning	54
3.2.2	Har vi å gjøre med en allmenning?	55
a.	Læren om «de store øde strækninger»	55
b.	Bevisregler – læren om «allmenningsbeviset»	55
c.	Det prinsipielle avgjørelsesgrunnlag	56
d.	Kasuistikk	57
e.	Særlig om overgang til sameie	61
f.	Særlig om erverv av utvidet råderett på bekostning av staten	62
g.	Tap av deler av allmenningsretten	62
3.2.3	Særlig om erverv av deler av en allmenning	63
a.	Erverv av setergrunn m.v.	64
b.	Særrett til fiske	67
3.2.4	Allmenningen som erverver	69
3.3	Arealets status	70
3.3.1	Gårds- og bruksnummer – matrikkel og grunnbok	70
3.3.2	Grensefastsettelse	72
3.3.2	Jordskifteovens anvendelse	73
3.3.4	Gjerdehold og ansvar for dyr	75
3.3.5	Naboforhold – ansvar og rettigheter	76
3.3.6	Mineraler	77
3.3.7	Offentligrettslig regulering av arealutnyttelse	77
3.3.8	Prosessuell og ansvarsmessig status	78
a.	Innledning	78
b.	Søksmål ved konflikt mellom allmenning og utenforstående – kontraktsforhold	79
c.	Erstatning utenfor kontraktsforhold	80
d.	Offentligrettslige påbud	80
e.	Grensetvister	81
f.	Interne tvister	82

g. Hva innebærer det å ha et krav mot allmenningen?	
Innledning	83
h. Den bruksberettigedes ansvar	83
i. I hvilken utstrekning kan det tas utlegg i allmenningens verdier?	84
j. Tvangsrealisasjon, herunder tvangsbruk og konkurs.	86
k. Offentlige tilskudd	88
l. Særlig om allmenningens næringsaktiviteter.	89
m. Allmannastevning m.v. og gruppesøksmål	89
4 HVEM HAR ALLMENNINGSRETT?	92
4.1 Innledning.	92
4.2 Litt historikk – frem til dagens regler.	92
4.3 Den geografiske begrensning – bygdelagsbegrepet	94
4.4 Kravene til den enkelte eiendom for at den skal ha allmenningsrett	98
4.4.1 Utgangspunkter	98
4.4.2 Lovregulering	99
4.4.3 Rettspraksis – før og etter 1992-lovgivningen – om at allmenningsrett tilligger en «jordbrukseiendom»	100
4.4.4 Oppsummering.	105
4.4.5 Særlig om fradeling fra og tilkjøp til allmenningsberettiget eiendom	107
a. Fradeling	107
b. Tilkjøp av jord.	108
4.5 Tap av allmenningsrett.	109
4.5.1 Dagens regler – fastsatt i rettspraksis og i lov.	109
a. Generelle prinsipper.	109
b. Særlige lovregler.	111
4.5.2 Bortfall etter bygdeall. § 2-6 første ledd nr. 1 og skogall. § 2-6 første ledd nr. 1	112
4.5.3 Bortfall etter bygdeall. § 2-6 første ledd nr. 2 og skogall. § 2-6 første ledd nr. 2	115
4.5.4 Bortfall av annen rett enn virkesrett i statsallmenning.	116
a. Generelt.	116
b. Særlig om opptatt seter og utvist tilleggsjord, fjell. § 22.	117
4.5.5 Saksbehandling ved bortfall.	118
a. I bygdeallmenninger	118

b. Statsallmenninger	118
4.5.6 Gjenopptagelse av jordbruk.	119
4.5.7 Bortfall av rett i bygdeallmenning – hva med eiendomsretten?	120
4.5.8 Bruksrettsregister.	121
4.6 Kan allmenningsretten fraskilles den berettigede eiendom? ..	122
4.7 Hvem kan utøve allmenningsretten?	124
5 HVILKE TYPER RETTIGHETER OMFATTER ALLMENNINGSRETTE	
OVERSIKT	126
6 VIRKESRETTE	128
6.1 Innledning.	128
6.2 De grunnleggende vilkår for virkesrett.	128
6.2.1 Retten tilkommer en jordbrukseiendom	128
6.2.2 Retten er begrenset til gårdsfornödenhet	129
6.2.3 Krav om forsvarlig ressursforvaltning setter grenser	129
6.3 Utvisning og fellesdrift.	131
6.3.1 Innledning	131
6.3.2 Litt om beslutningsprosessen.	132
6.3.3 Nærmere om enkeltpersondrift – avgifter	133
6.3.4 Nærmere om fellesdrift	134
6.3.5 Alternativer til enkeltpersondrift og fellesdrift	135
6.3.6 Bruk av trebesparende materialer.	135
6.4 Kasuistikk: For hvilke formål kan virkesrett kreves?	137
6.4.1 Innledning	137
6.4.2 Våningshus	139
6.4.3 Driftsbygninger.	142
6.4.4 Brenneved	145
6.4.5 Setervirksomhet	145
6.4.6 Uteløe, gjeter/fiskebu m.v.	145
6.5 Særlig om gjenoppføring og utbedring etter skade – forsikring	146
6.6 Om bygninger som ikke lenger tjener sitt opprinnelige formål	147
6.7 Forutsetning om riktig bruk av ytelser fra allmenningen – mislighold og bristende forutsetninger	147
6.7.1 Forsvarlig bruk av tildelte ressurser	147
6.7.2 Særlig om salg av bygninger	148

6.7.3	Reaksjoner ved mislighold eller bristende forutsetninger .	148
a.	Omgjøring av tildeling og tilbakeføring av verdier	149
b.	Beskjæring av fremtidige tildelinger: Sterkt kritikkverdig forhold	150
c.	Bristende forutsetninger.	150
d.	Tillegg om unntakene i bygdeall. § 5-6 og skogall. § 2-10, begges tredje ledd annet punktum.	151
e.	Tillegg om bygdeall. § 5-6 og skogall. § 2-10, begges tredje ledd første punktum	151
6.8	Særlig om virkesretten i Nord-Trøndelag og Nord-Norge . . .	151
6.8.1	Innledning	151
6.8.2	Kort om allmeningsforholdene i Nord-Trøndelag.	152
6.8.3	Kort om allmeningsforholdene i Nordland	155
6.9	Virkesoverskudd	157
7	BEITING, SETRING OG DYRKNINGSJORD	158
7.1	Innledning.	158
7.2	Beiteretten	159
7.2.1	Utgangspunkt	159
7.2.2	Prinsippet om beiterett for vinterfødde dyr	160
7.2.3	Ledig beite («overskuddsbeite»)	161
7.2.4	Beiterett og konkurrerende interesser	162
a.	Seterdrift	162
b.	Skogsdrift og skogvern.	163
c.	Hyttebebyggelse m.v.	163
d.	Forholdet til tamreindrift	164
e.	Friluftsliv og naturmiljø.	164
7.3	Setring.	165
7.3.1	Innledning	165
7.3.2	Utvisningskompetansen	165
7.3.3	Hva utvisning innebærer.	166
7.3.4	Disposisjoner over seteren/seterretten	168
7.3.5	Forutsetninger for seterutvisning.	169
a.	Innledning	169
b.	Fjellovens krav om «trengst . . . til drift av garden».	170
c.	Bygdeallmeningslovens krav om «nødvendig for driften av eiendommen»	173
7.3.6	Særlig om felleseter	174

7.3.7	Bortfall av retten etter en utvisning	175
a.	Nærmere om reglene for bygdeallmenninger.	175
b.	Nærmere om reglene for statsallmenninger	176
7.3.8	Bortfall av rett til opptatt seter; overgang til feste for fritidsformål	177
a.	Bortfallsreglene i bygdeallmenning	178
b.	Virkningene av bortfall i bygdeallmenning, især om overgang til feste	179
c.	Bortfallsreglene i statsallmenning.	181
d.	Virkningene av bortfall i statsallmenning	183
7.4	Dyrkningsjord og kulturbeite.	185
7.5	Overprøvnning av utvisningsvedtak m.v. – særlig om skjønnsreglene	192
7.5.1	I bygdeallmenningene	192
7.5.2	I statsallmenningene	193
8	JAKT, FANGST OG FISKE	195
8.1	Litt om den historiske utvikling.	195
8.1.1	Jaktloven av 1899	195
8.1.2	Fjelloven av 1920: Jakt og fangst.	196
8.1.3	Viltloven av 1951	197
8.1.4	Fjelloven av 1975	197
8.1.5	Viltloven av 1981 og bygdeall. kap. 7	198
8.1.6	Fjelloven av 1920: Fiske	198
8.1.7	Lov om laksefisket og innlandsfisket av 1964	199
8.1.8	Fjelloven av 1975	199
8.1.9	Lov om laksefisk og innlandsfisk av 1992	200
8.1.10	Bygdeall. kap. 8.	200
8.1.11	Forholdet til EØS-avtalen	200
8.2	En sammenfatning av prinsippene.	200
8.3	Nærmere om jakt og fangst i statsallmenningene.	202
8.3.1	Innledning	202
8.3.2	Småviltjakt uten hund – en allemannsrett.	203
8.3.3	Småviltjakt med hund – med mulighet for å preferere innenbygdsboende	204
8.3.4	Fangst av småvilt.	205
8.3.5	Villrein	205
8.3.6	Elg, hjort, dådyr, rådyr og bever – samt rovdyr	205

8.3.7	Samarbeide med andre: Større jaktområde, bortleie til jegerforening.	206
8.4	Nærmere om jakt og fangst i bygdeallmenningene.	206
8.4.1	Innledning	206
8.4.2	Hovedregelen om jakt og fangst for de bruksretts-tilknyttede – småviltjakten	207
8.4.3	Småviltjakt i henhold til særskilt vedtak	208
8.4.4	Hjortevilt og bever	208
8.4.5	Felles viltområde	208
8.4.6	Bortleie av jakt	209
8.5	Nærmere om fiske i statsallmenningene	210
8.5.1	Innledning	210
8.5.2	Hovedregelen om krokfiske som allemannsrett	211
8.5.3	Øvrig fiske.	211
8.5.4	Samarbeide, bortleie	213
8.5.5	Ekspropriasjonshjemmel	213
8.6	Nærmere om fiske i bygdeallmenningene	213
8.6.1	Innledning	213
8.6.2	Den alminnelige lovsatte fiskerett for de bruksretts-tilknyttede.	214
8.6.3	Fiskerett etter vedtak av allmenningsstyret	214
8.6.4	Samarbeide, driftsavtale, bortleie.	215
8.7	Noen tilleggsbemerkinger om tilsyn, herunder med sikte på utøvelse av jakt og fiske	215
8.7.1	Fjellstyrets rolle	215
8.7.2	Statskogs tilsyn med statseiendom.	216
8.7.3	Det statlige naturoppsyn	217
8.7.4	Særlig om bygdeallmenningene.	217
9	ANDRE UTNYTTELSESMULIGHETER.	218
9.1	Lovstatus	218
9.2	Hva er dagens situasjon?	220
9.2.1	Nærmere om forholdet til allemannsrettene	220
9.2.2	Nærmere om forholdet mellom bruksrett og eierrett.	221
9.2.3	Grensespørsmålet illustrert ved to utnyttelsesmåter.	226
	a. Mineralressurser.	227
	b. Vannressurser.	227
9.2.4	Forholdet mellom de bruksberettigede	230

10 EIENDOMSRETT OG EIERBEFØYELSER	232
10.1 Problemene	232
10.2 Statsallmenningene: Noen beskrivelsesmodeller	233
10.3 Staten som eier – den grunnleggende dom i Rt. 1963 s. 1263 (Fron- eller Vinstra-dommen)	235
10.4 Statens eierdisposisjoner	238
10.4.1 Innledning	238
10.4.2 De alminnelige regler om grunn disponering	238
10.4.3 Salg av allmenningen	240
a. Hovedregelen om salg av allmenningsgrunn	240
b. Dyret jord og dyrkningsjord – § 13 annet ledd	241
c. Byggetomter – § 13 tredje ledd	242
d. Er oppregningen i § 13 annet og tredje ledd uttømmende?	242
10.4.4 Bortfeste	243
a. Oversikt	243
b. Feste av grunn til bolig eller fritidshus – hovedregler	244
c. Særlig om innløsningsrett for tomt til bolig og fritidshus	244
d. Særlig om eldre festekontrakter	246
10.4.5 Andre grunn disponeringstiltak – især om bortleie av jakt og fiske	247
10.4.6 Nærmere om inntekter og overskudds anvendelse – fjelloven	247
a. Prinsipielle synspunkter	247
b. Gjeldende lovregler	249
10.4.7 Overskudds anvendelse – noen tilleggsbemerkinger knyttet til skogallmenningsloven	251
10.5 Eierposisjonen i bygdeallmenninger	252
10.5.1 Utgangspunkter	252
10.5.2 Salg og bortfeste	253
a. Hovedregelen	253
b. Unntakene i § 1-2 annet og tredje ledd	254
c. Tilleggsbemerkinger om tomtefeste – forlengelse og innløsning	257
d. Unntakene i § 6-8	257
10.5.3 Pantsettelse	257
a. Hovedreglene	257
b. Unntaket i § 1-3 annet ledd	258

10.5.4 Bortleie av jakt og fiske	259
10.5.6 Overskuddsdisponering – § 3-12	259
11 SKATTESPØRSMÅL	260
12 STYRINGSREGLER I BYGDEALLMENNING	262
12.1 Innledning.	262
12.2 Oversikt.	262
12.3 Årsmøtet – de eier- og bruksberettigedes møteplass	263
12.3.1 Innledning.	263
12.3.2 Årsmøtets kompetanse	263
a. Valg av styre.	263
b. Øvrige valgoppgaver	264
c. Øvrige oppgaver	265
d. Betydningen av årsmøtets vedtak/uttalelser (§ 3-14 annet ledd)	266
e. Kan styret kastes?	267
12.3.3 Tid og sted for årsmøte, innkallingsregler, møtets gjennomføring	267
12.3.4 Hvem kan møte og avgi stemme?	268
a. Møteretten.	268
b. Hvem er stemmeberettiget? Og hvem kan velges?	269
c. Manntall § 4-8, jf. § 4-9	270
d. Fremmøte som forutsetning for stemmegivning	271
e. Stemmegivning skjer skriftlig ved stemmesedler som utleveres på møtet	271
f. Valget skjer som flertallsvalg, gjennomføringen av valget, utgiftsdekning	271
g. Plikt til å motta valg?	271
h. Andre valg/avstemninger.	272
12.3.5 Ekstraordinært møte.	272
12.4 De ansattes valg av styrerepresentanter.	273
12.5 Allmenningsstyret	274
12.5.1 Generelt	274
12.5.2 Sammensetning og valgbarhet	276
12.5.3 Valgperiode	277
12.5.4 Litt generelt om styrets oppgaver og myndighet.	277
12.5.5 Styrets oppgaver – kasuistikk	279

a. Oversikt	279
b. Ansettelse av allmenningsbestyrer	280
c. Skogsbruksplan	280
d. Bruksreglene	282
e. Endel allmenningsaktiviteter og styrets oppgaver – en oversikt	287
f. Økonomi	289
g. Styrets forhold til årsmøtet	291
12.5.6 Fellesstyre	291
12.6 Allmenningsbestyrer	292
12.7 Revisor/revisjonsutvalg	293
12.8 Tillegg om de ansatte	295
12.9 Tillegg om industriell virksomhet	295
13 STYRINGSREGLER I STATSALLMENNING	296
13.1 Innledning	296
13.2 Fjellevens regler – en oversikt	296
13.3 Utgangspunkt: Hver kommune med statsallmenning har sitt fjellstyre	297
13.4 Fjellstyret: Særreglene i fjell. §§ 4, 5 og 6	300
13.4.1 To eller flere allmenninger i kommunen, § 4	300
13.4.2 Allmenningen ligger i flere kommuner, § 5	300
13.4.3 Bruksrett for noen utenfor den kommune hvor allmenningen ligger, § 6	301
13.5 Styrets kompetanse	302
13.5.1 Generelt	302
13.5.2 Vedtekter	303
13.5.3 Styrets oppgaver – en kasuistikk	304
a. Hvem har allmenningsrett?	304
b. Beite- og seterspørsmål	304
c. Utvisning av dyrkningsjord m.v.	306
d. Jakt og fangst	306
e. Fiske	308
f. Særlig om forholdet til reindriften	308
g. Fjellstyrets rolle ved grunnDisponeringer	308
h. Økonomispørsmål – fjellkasse § 11	309
13.6 Fjellstyrets behandling av den enkelte sak	310
13.6.1 Innledning	310

13.6.2	Beslutningsdyktighet og habilitet	312
13.6.3	Forberedelser før vedtak treffes, herunder forhåndsvarsling	313
13.6.4	Fjellstyrets vedtak	314
13.6.5	Tilfeller der fjellstyrets vedtak må godkjennes.	314
13.6.6	Tvist om fjellstyrets vedtak – angrepsmuligheter	315
	a. Hovedregelen om klagerett	315
	b. Unntak fra klageretten – jordskifte og skjønn	317
	c. Særlig om klage der fjellstyrets vedtak krever stadfestelse	321
13.6.7	Kan fjellstyrets vedtak omgjøres?	322
13.6.8	Særlig om konflikt mellom fjell- og allmenningsstyre.	322
13.6.9	Fellesstyre eller flere fjellstyret etter særreglene i fjell. §§ 4, 5 og 6	323
13.7	Andre beslutningsorganer	324
13.7.1	Innledning	324
13.7.2	Ad bruksrettighetene	324
	a. Jordbruksrettigheter.	324
	b. Jakt- og fiskerettigheter	325
13.7.3	Ad grunneierdisposisjoner	325
13.8	Skogallmenningslovens regler.	327
13.8.1	Utgangspunkter	327
13.8.2	Hver allmenning sitt allmenningsstyre	329
13.8.3	Den videre fremstilling.	329
13.8.4	De virkesberettigedes årsmøte – især om valg av allmenningsstyre.	330
	a. Som hovedregel holdes årlige møter.	330
	b. Hvem kan møte og avgi stemme?	330
	c. Innkallelse og gjennomføring av møtet	330
	d. Årsmøtets kompetanse	331
13.8.5	Valg av allmenningsstyre	331
	a. Antall medlemmer	331
	b. Valgbarhet	332
	c. Funksjonstid	332
	d. Gjennomføring av valget.	333
13.8.6	Allmenningsstyrets oppgaver – alment. Habilitetspørsmål	333
13.8.7	Nærmere om allmenningsstyrets oppgave – kasuistikk.	334
	a. Bruksregler for virkesretten	334
	b. Hvorvidt en eiendom har virkesrett.	335

c. Virkesrettsregister og manntall	336
d. Den konkrete virkestildeling	336
e. Kontroll m.v. vedrørende tildelingen fra allmenningen . . .	336
f. Avgifter	336
g. Fastleggelse av driftsform	337
h. Skogbruksplan; begrensninger i utøvelse av virkesretten .	337
i. Jordskifte	337
j. Årsmelding, regnskap og økonomi	338
13.9 Tvist mellom allmenningsstyre og fjellstyre	339
14 FINNMARKSEIENDOMMEN OG HÅLOGALANDSALLMENNINGEN . . .	341
14.1 Innledning	341
14.2 Finnmark – fra «statens umatrikulerte grunn» til Finnmarkseiendommen	341
14.2.1 Bakgrunnen for Finnmarksloven av 2005	341
14.2.2 Kort om Finnmarkseiendommen	342
14.2.3 Rettigheter tillagt innbyggerne	344
14.2.4 Særlig om «bestående rettigheter»	344
14.2.5 Lovens betydning utenfor Finnmarkseiendommens område	345
14.3 Et nytt lovregime for statens grunn i Troms og Nordland? . .	345
14.3.1 Bakgrunn	345
14.3.2 Nærmere om Hålogalandsallmenningen	345
a. Innledning	345
b. Grunneierposisjonen	346
c. Rettigheter – omfang og administrasjon	346
d. Overskuddsanvendelse	347
e. Reservasjon for «bestående rettigheter»	347
15 REINDRIFTSPØRSMÅL – EN OVERSIKT	348
15.1 Innledning	348
15.2 Reindriftsloven av 2007	348
15.2.1 Den samiske reindrift	348
15.2.2 Unntaket i reindriftsl. § 2 annet ledd	351
15.2.3 Reindrift utenfor det samiske reinbeiteområdet – reindriftsl. § 8 og fjell. § 17	351
15.3 Oversikt over allmenningslovgivningens regler om reindrift . .	351
15.3.1 Innledning	351

15.3.2 Reindrifstl. § 63 og allmenningsforhold	352
15.3.3 Særlig om lovgivningen for statsallmenninger	353
15.3.4 Om Nordland, Troms og Finnmark der fjelloven ikke gjelder	354
15.3.5 Særlig om bygdeallmenninger	355
15.4 Samerettsutvalgets forslag i NOU 2007: 13 A og B	355
15.5 Tillegg om villrein	356
16 PRIVATALLMENNINGER	357
17 DEN «YTRE ALLMENNING»	359
17.1 Innledning	359
17.2 Dagens situasjon	360
FORKORTELSESLISTE	364
Lover og forskrifter	364
Lovforarbeider og andre offentlige dokumenter	366
Litteratur	367
LOVREGISTER	368
DOMSREGISTER	376
SAKSREGISTER	380